

ПОЛІТИЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ЕЛІШКИ ПРШЕМИСЛІВНИ З ЧЕСЬКОЮ ЗНАТТЮ: ПОЗИЦІЯ ЯНА ЛЮКСЕМБУРГА

Сенич Ю. В. (Ужгород)

У даній публікації проаналізовано історіографічну базу дослідження, вказано на переверот у сприйнятті образу Елішки в останні десятиліття. У тексті статті доказано, що сучасна історіографія розглядає королеву не тільки через призму рятівниці спадкової традиції, а критично оцінює її політичну діяльність. У статті висвітлено політичну діяльність Елішки Пришемислівни, представниці чеської королівської династії. Розглядаються обставини, за яких вона прагнула захистити та посилити королівську владу на початку правління свого чоловіка Яна Люксембурга від чеської знаті. Підписання Домажліцької угоди, показало, що Ян Люксембурзький відмовився від політичного курсу своєї дружини і пішов на поступки чеській знаті. Із підписанням угоди королева програла, а чеські можновладців на чолі з Генріхом з Ліпи відстояли насамперед власні інтереси. Автор ставить собі за мету прослідкувати життєвий шлях та політичну діяльність Елішки Пришемислівни, охарактеризувати особисті та політичні відносини Елішки Пришемислівни з чеською знаттю, а саме із Генріхом з Ліпи та чоловіком Яном Люксембургом, проаналізувати позицію Яна Люксембурга в політичному протистоянні між чеською королевою та чеською знаттю та з'ясувати причини поразки Елішки Пришемислівни в даному протистоянні. Автор приходить до висновків, що Елішка Пришемислівна одержима прагненням продовжити традицію свого батька та зберегти королівську владу від зазіхань чеської знаті, однак це призвело тільки до дестабілізації політичного життя.

Ключові слова: Елішка Пришемислівна, Ян Люксембурзький, Генріх з Ліпи, Вільям Заїц із Вальдека, Домажліцька угода.

Постановка проблеми. Після смерті останнього представника династії Пршемисловичів Вацлава III (1306) боротьба за чеський трон не припинялася аж до 1310 року. Чеська знать, як основний носій ідей чеської державності, підшукувала кандидатуру на святовацлавський престол. Врешті-решт чеським королем став син імператора Генріха VII Люксембурга Ян (1310-1346) при умові його одруження на дочці Вацлава II Елішці Пршемислівні (1292-1330) та визнання всіх привілеїв чеської знаті. Вибір був вдалий. Адже, за правління іноземного короля знать стала фактичним правителем країни, всупереч прагненням Елішки Пршемислівни захистити та посилити королівську владу.

У цьому контексті **метою нашої статті** – через життєвий шлях та політичну діяльність Елішки Пршемислівни простежити за яких обставин та фактів чеська знать домоглася підписання Домажліцької угоди, згідно якої посилена свої політичні права та обмежила королівську владу.

Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- охарактеризувати особисті та політичні відносини Елішки Пршемислівни з чеською знаттю, а саме із Генріхом з Ліпи та чоловіком Яном Люксембургом;
- проаналізувати позицію Яна Люксембурга в політичному протистоянні між чеською королевою та чеською знаттю;
- з'ясувати причини поразки Елішки Пршемислівни в даному протистоянні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, джерельної основи дослідження. Образ чеської

королеви Елішки Пршемислівни тривалий час носив ідеологічні риси, які списувались з Збраславської хроніки Петра Житавського [17]. В цистеріанського настоятеля вона зображується як єдина законна спадкоємиця чеської корони, носій Пршемислівської традиції. Переверот у сприйнятті образу Елішки відбувся в останні десятиліття. Спростовано багато стереотипів та міфів. Сучасна історіографія [2; 3; 4; 8; 9; 14; 15.] розглядає королеву не тільки через призму рятівниці спадкової традиції, а критично оцінює її політичну діяльність та відносини з чоловіком Яном Люксембурзьким. Щодо української історіографії, то комплексні праці з цієї проблеми відсутні.

Виклад основного матеріалу. Народилася Елішка Пршемислівна в королівській родині у Празі 20 січня 1292 року. Вона була п'ятою дитиною чеського короля Вацлава II та його дружини Їтки (Гути), доньки імператора Священної Римської імперії Рудольфа I Габсбурга. Про дитинство Елішки відомостей мало. Відомо, що зі смертю старшого брата Вацлава III з 1306 року і до 1310 року принцеса жила та навчалася в монастирі св. Йржі, де абатисою була її тітка Кунгута. Дівчина вивчала латинь та історію власного королівства, на що особливо звертала увагу Кунгунта [21, с. 111; 8, с. 9-21].

Після смерті останнього Пршемисловича Вацлава III 4 серпня 1306 року в Оломоуці в політичній історії Чеського королівства розпочався нестабільний період «міжцарів'я» або «interregnum», в ході якого на чеському престолі було змінено двох монархів. Причина політичної кризи базувалася на положеннях Золотої Сицилійської булли та народного права. Згідно з їх положенням, чеська знать мала право обирати короля у випадку

припинення династії. Чеські можновладці прагнули використати ці положення, щоб значно посилити свої політичні права та привілеї. Позаяк за правління Рудольфа I Габсбурга та Генріха Каринтійського їм це не вдалося, вирішили долучити в політичне життя незаміжно представницю династії Пршемисловичів Елішку [20, с. 44; 25, с. 137; 2, с. 22; 8, с. 24-25; 14, с. 113-134; 16, с. 3-53].

Політичні відносини Елішки з чеською знаттю умовно можна поділити на два етапи:

- перший етап (1310-1313 рр.) – Елішка Пршемислівна співпрацювала із опозиційним силами на чолі із Генріхом з Ліпи.

- другий етап (1313-1322 рр.) – характеризувався напруженою боротьбою за владу між королевою Елішкою Пршемислівною та впливовим магнатом Генріхом з Ліпи.

Позиція Яна Люксембурга в політичному протистоянні між королевою та чеською знаттю була неоднозначною.

Нижче детально розглянемо кожний із цих етапів, які дозволять краще зрозуміти політичну ситуацію Чеського королівства в перші роки правління Яна Люксембурга.

Перший етап закінчувався в одруженні Елішки Пршемислівни з Яном Люксембургом. В роки правління Генріха Каринтійського (130-1310) чеська знать була нагороджена чималими привілеями. Дехто з них домогся права на користування прибутками з Кутногорських копалень, що зачіпало інтереси німецького бюргерства. Так, в 1309 році бюргери Праги та Кутної Гори взяли в полон деяких представників чеської знаті, в тому числі земського підкоморника Генріха з Ліпи, що мав кутногорські права (1269?-1329). Вельможа належав до роду панів з Ліпи, які були засновниками міста Ческа-Ліпа. Політичну діяльність розпочав з 1296 року, тоді він прибув до двору короля Вацлава II [23, с. 253-259; 13, с. 6]. В конфлікт між бюргерством та знаттю чеський король не втрутився, що й підірвало його авторитет серед знаті. Відразу після звільнення з полону, за умови надати бюргерству ті ж самі феодальні права, якими користувалася чеська знать, Генріх з Ліпи вчинив державний переворот, під час якого було вигнано з Празького замку короля та захоплено виконавчу владу. Нова влада почала шукати іншого принца, якому змогла б довірити владу, узаконивши її шляхом шлюбу з незаміжною дочкою Вацлава II Елішкою Пршемислівною. Зупинилися на тринадцятилітньому синові нового короля Німеччини Генріха VIII Люксембурга – Яна. Адже, підлітковий вік на думку чеської знаті, допоможе виховати його в національному дусі, «легко вивчить моралі нашої землі, він зросте з нашими синами й більше любитьме народ». Було відправлено таємне посольство на чолі з абатом Конрадом Збраславським та капеланом Петром Житавським. Зустріч відбулася 14 серпня 1309 року в Гайльброні на річці Неккар, де збраславський абат розповів про складне політичне становище в Чеському королівстві, а також розхвалив якості Елішки, як дівчини серйозної, розумної та

миловидної [19, с.; 23, с. 260-261; 25, с.143; 5, с. 134; 17, с. 180, 225-228].

Під час державного перевороту Генріх Каринтійський жив в Празькому Місті (Старе Місто). За посередництвом сусідніх держав він зумів частково налагодити відносини із чеською знаттю та повернутися в королівський замок. Разом із королем прийшло наймане військо з Мейсена. Відразу Генріх Каринтійський і його дружина Анна Пршемислівна (1290-1313) дізналися, що опозиція без їх відома веде перемовини з німецьким королем, щодо одруження Елішки Пршемислівни з Яном Люксембурзьким. Королівське подружжя вирішує завадити планам чеської знаті, одруживши Елішку за молодого пана з Бергова. Але принцеса, відмовилася від даного шлюбу. Тоді король захопив її в полон в одному із будинків Празького Міста. Є відомості також про спроби отруїти спадкоємицю чеського престолу. Друг та соратник Генріха з Ліпи Ян із Вартенберка (?-1316), який з 1308 по 1310 рік займав посаду Вищого дворецького Чеського королівства, організував втечу принцеси. Елішка Пршемислівна передодягнулася в чоловічий одяг й разом із своїми служницями втекла в м. Німбурк, що на Ельбі [19, с.; 23, с. 260-263; 5, с. 129; 7, с. 59; 11, с. 435; 12, с. 186; 17, с. 175].

Тим часом, протягом липня 1310 року проходив другий етап переговорів чеської делегації з Генріхом VIII у Франкурті-на-Майні. Під час зустрічі король письмово підтвердив те, що Елішка буде одружена з Яном, а також про передачу молодому Люксембургу всіх королівських прав. Крім того, Генріх VIII забажав особисто познайомитися з Елішкою. Чеська делегація повідомила про результати перемовин та наміри німецького короля зустрітися з принцесою. В кінці серпня Елішка у супроводі Яна із Вартенберка прибуває до м. Шпаєра. Зустріч між Елішкою з майбутнім свекром та чоловіком відбулася в резиденції госпіталієрів, поблизу згаданого міста. Як пишуть джерела, знайомство було теплим. Генріх VIII був дуже люб'язний, а Ян відразу закохався в юну принцесу. 1 вересня 1310 року в Шпаєрському соборі Генріх урочисто передав Яну право володіти чеськими землями, після чого відбулася церемонія одруження, яку провів архієпископ Кельнський [20; 1, с. 19; 5, с. 131; 10, с. 15; 11, с. 435; 17, с. 176].

У Празі Генріх Каринтійський та Анна Пршемислівна готувалися до військового вторгнення. Вже в листопаді 1310 р. Ян Люксембурзький та Елішка Пршемислівна підійшли до Праги на чолі з німецьким військом та чеською знаттю. Генріх Каринтійський відмовився видавати корону, хоча його становище було скрутним. Більшість чеських бюргерів були незадоволені високими податками та каринтійським військовим гарнізоном, що грабував країну і допомогли військам Яна Люксембурга увійти та оволодіти містом. Захисники Генріха Каринтійського здалися, а король змушений був покинути Чеське королівство та виїхати в Тіроль.

На початку лютого 1311 р. (неділя, 7 лютого) Ян та Елішка були короновані архієпископом Майнським як король та королева Чехії. Коронація

проходила в базиліці св. Віта. Так, завершився період міжцарів'я [20; 21, с. 44; 10, s. 16-17].

На перший погляд подружжя здавалося ідеальним, якби не різниця у віці (чотири з половиною роки) та різниця у вихованні. Ян виріс у доволі вільній атмосфері західноєвропейських дворів, а Елішка в жіночому монастирі. Але важливо те, що молода дівчина краще знала політичну атмосферу Чеського королівства останніх десятиліть. Адже, це були роки змов, вбивств та переворотів. Нарешті, отримавши королівський титул від рук чеської знаті Елішка Пршемислівна поставила перед собою головну мету – разом із чоловіком захистити королівську владу від тієї ж знаті та продовжити політичну традицію Пршемисловичів [20 ; 4, s. 538].

Новообраний король відразу ж підписав грамоти про станові привілеї світської знаті для Чехії в 1310 р. і для Моравії в 1311 р. Він узяв на себе зобов'язання «охороняти і незмінно підтримувати» права та привілеї вищого духовенства і можновладців, гарантував особисту та майнову недоторканість. Це означало, що король не змушував знать ходити у військові походи за межі королівства; було встановлено сталий загальний державний податок, який був значно скорочений і становив не більше ніж чверть гривні срібла з лану; затвердилися нові, вигідні для знаті права успадкування; король також пообіцяв не призначати на державні посади іноземців і не надавати їм права та привілеї. Тим не менш, Ян неодноразово порушував умови грамоти та намагався керувати, спираючись на німецьких радників, які приїхали разом із ним до Чеського королівства. Іноземці також підтримували ідеї королеви, яка активно брала участь в політичному житті та була опорою для чоловіка [18, с. 290-291; 22, с. 107].

Елішка Пршемислівна надіялася, що Ян Люксембурзький зуміє відновити Чеське королівство часів Вацлава II. Але новий король більше переймався західноєвропейськими подіями. Тоді королева вирішила у відсутності чоловіка керувати країною, під час чого зіткнулася із сильною опорою чеської та моравської знаті. Конфлікт між знаттю та королівською сім'єю розпочався в 1313 р. Цього року помер батько Яна Люксембурзького. Чеський король розраховував успадкувати імператорський титул батька, але за тодішніми законами необхідною умовою для обрання імператора було його вісімнадцятиріччя, а Яну було сімнадцять. Коли він дізнався, що більш високі шанси на обрання має австрійський герцог Фрідріх, що було небезпечно для Чехії, він розпочав кампанію, яка в майбутньому забезпечить імперську корону Людовіку IV Баварському. Під час своєї відсутності Ян залишив в королівстві своїх радників іноземців. В Чехії – Бертольда фон Хеннеберга, а в Моравії – Дітера фон Кастеля. Це обурило чеську знать, адже король порушив умови грамоти. В країні сформувалися два угруповання. З одного боку – Елішка Пршемислівна та Вільям Заїц із Вальдека, які захищали інтереси королівської влади. Опозицію очолив Генріх з Ліпи та друга дружина Вацлава II Елішка Рікса (1286-1335). Більшість вважали, що Генріх з Ліпи був

більшим захисником чеських інтересів, ніж Ян Люксембурзький та амбіційна королева Елішка. Тому в квітні 1315 р. Ян змушений був позбавити іноземних радників посад і віддати управління королівства в руки чеської знаті. Так, Генріх з Ліпи окрім посади земського подкормника став намісником Чехії, а в Моравії – цю посаду очолив Ян з Вартенберка [2, s. 50-60; 8, s. 42-52; 16, s. 225-274; 17, s. 298-299].

Такий вчинок Яна Люксембурга безумовно викликав в Елішки розчарування. Адже, королева завжди ставила в приклад свого батька Вацлава II, який сильною рукою стримував знать. Натомість, могутній вельможа Чеського королівства став намісником і розпоряджався королівською скарбницею. З кожним днем Генріх з Ліпи посилював свій вплив підкупамі. Наступний крок намісника – це спроба тримати королівську сім'ю під контролем, шляхом зменшення королівських витрат на придворні святкування, які полюблив дев'ятнадцятирічний король. Основні прибутки корони надходили з Кутногорських копалень, що становило 500-600 марок щотижня. Вони були зменшені до 16 марок. Однак цим не обійшлося. Генріх з Ліпи вирішив без згоди короля і королеви видати заміж молодшу дочку Вацлава II та Елішки Рікси – Агнесс, за сілезького князя Генріха Яворського. Елішка Пршемислівна, дізнавшись про плани намісника та про любовні відносини із своєю нелюбимою мачухою, переконала Яна Люксембурзького заарештувати Генріха з Ліпи. 26 (13) жовтня 1315 р. за наказом короля Вільяма із Вальдека заарештував Генріха з Ліпи, якого звинуватили в казнокрадстві та підготовці змови з метою скинення короля. Винуватець відбував покарання в замку Тіржов, що на заході від Праги. У відповідь на арешт Генріха з Ліпи частина знаті, серед них моравський намісник Ян з Вартенберга та Елішка Рікса, підняли хвилі протестів проти короля та королеви. Пан Вільям із Вальдека та пан Перт I із Рожмберка, отримавши повноваження ув'язненого, під час повстання підтримували королівську сім'ю. Для того, щоб придушити повстання, Елішка Пршемислівна відправилася до свого двоюрідного брата римського короля Людовіка IV Баварського, просячи його про допомогу. Але останній мав проблеми з Фрідріхом III Красивим не бажав послаблювати Баварію заради Чехії. Тоді Ян Люксембурзький звернувся до свого дядька – курфюрста Бодуена Трірського, який прибув у Прагу разом із архієпископом Майнським. Завдяки їх посередництву було досягнуто мирну домовленість. Згідно з угодою, Генріх з Ліпи 12 квітні 1316 р., просидівши шість місяців у в'язниці, отримав волю, але був відсторонений від управління та змушений був виплатити 10 тисяч марок в королівську казну [20; 23, с. 267-269; 24, с. 67; 2, s. 51; 10, s. 18-19; 11, s. 435; 14, s. 227, 253-258; 17, s. 296-298].

14 травня 1316 р. в королівській сім'ї народився Вацлав, в майбутньому найвидатніший чеський король та один із найвизначніших імператорів – Карл (I) IV Люксембурзький. Після хрестин сина, 30 травня 1316 р., Ян Люксембурзький, взяв кошти із

казни та відправився на допомогу німецькому королю Людовіку IV Баварському, який вів війну з Фрідріхом III Красивим. В ролі намісника в Чеському королівстві Ян залишив колишнього канцлера Чеського королівства Петра з Аспельта (1250-1320), який намагався лавірувати між королевою та чеською знаттю на тлі природних катаклізмів та протестів Елішки, яка не змогла змиритися із звільненням особистого ворога Генріха з Ліпи. Через рік Петер з Аспельта, не зумівши примирити ворогуючі сторони, вирішив назавжди покинути Чехію. Тягар королівської влади перейшов до Елішки Пршемислівни, основним обов'язком якої став захист королівських прав чоловіка та сина перед чеською знаттю [20, s. 52-53; 10, s. 20-21; 14, s. 253-258].

Елішка Пршемислівна заручилася підтримкою Вільяма Заїца з Вальдека, якому Петер з Аспельта передав повноваження королівського подкоморника. Зберегли вірність короні також збраславські цистеріанці. Так, головним радником Елішки стали єпископ Конрад Оломуцький та канцлер магістр Генріх. Щодо простого народу, який стомився від постійної анархії, прихід дочки славного Вацлава II надав надії, що Елішка зуміє відновити в країні порядок.

Вже в червні 1317 р. обидві партії почали шукати шляхи до примирення. Була висунута ідея вибрати двох арбітрів, для вирішення конфлікту. Королева відносилася до цього упереджено. Тоді Генріх з Ліпи запропонував Елішці на певних умовах висловити їй покірність та каяття. Однак, королева не змогла повірити в правдивість слів свого ворога й відмовилася від будь-яких компромісів. Після переговорів Елішка покинула Прагу та виїхала до трьох своїх дітей (Маргарити, Бони, Вацлава) в Локет. У це місто вона заздалегідь відправила дітей під захист Вільяма Заїца з Вальдека, щоб уникнути так званого «кіднеппінгу» зі сторони Генріха з Ліпи. Так королева позбавила магната спроби шантажувати себе.

Генріх з Ліпи не відступав, а постійні зради не давали змоги королеві протистояти чеській знаті. Тоді Елішка відправила абата Збраслава Петра Житавського за Яном Люксембургом, який на той час перебував в м. Трір. Вже 10 листопада 1317 р. дві сотні рицарів з Рейну прибули в Локет, а 18 листопада 1317 р. Елішка та Ян увійшли в Прагу з каральною експедицією. Почалася громадянська війна [20; 10, s. 22].

Прихід Яна Люксембурзького через п'ятнадцять місяців відсутності в Чеському королівстві, знаменував для більшості населення кінець протистояння двох політичних партій. Було чимало порад Яну, як розібратися із непокірливою знаттю. Одні рекомендували вислати непокірних у вигнання, інші відслати німецьке військо і довіритися місцевим рицарям. Але король вирішив приймати рішення самостійно. Ян Люксембурзький почав призначати на державні посади рейнських рицарів. Завдяки їхній допомозі король здійснював каральні експедиції у володіннях опозиційної знатті. Надії простого народу знову не виправдалися, адже

громадянська війна була в розпалі. Це все відштовхнуло ту частину чеської знаті, яка підтримувала королівську сім'ю, а саме Вільяма Заїца із Вальдека, котрий перейшов на сторону Генріха з Ліпи. У 1318 р. в замку Звиков відбулася зустріч чеського і моравського дворянства, які об'єдналися проти короля. Опозиційна знать також заручилася військовою підтримкою Фрідріха III Красивого. Тим часом Ян Люксембурзький та Елішка Пршемислівна вторглися в Моравію та поселилися в Брно, спустошуючи околиці Будейовіце. Згодом королівські війська були розбиті опозиційними силами, а Генріх з Ліпи поставив королю ультиматум. Згідно з останнім, якщо Ян не погодиться на перемовини, то чеська знать поступить із ним так, як колись із Генріхом Каринтійським. За порадою Людовіка Баварського та зрозумівши безвихідну ситуацію Ян Люксембурзький погодився на перемовини. На Пасху 1318 р. було підписано так зване Домажліцьке перемир'я: знать розірвала союз з Фрідріхом III і знову присягла на вірність Яну та Елішці. Зі свого боку король забував про їх провинності, зобов'язувався звільнити своїх рейнських рицарів і вибрати собі головних радників із числа місцевої знаті. Таким чином, Генріх з Ліпи знову очолив посаду чеського подкоморника, а Вільям Заїц із Вальдека став найвищим маршалком королівства [20; 23, с. 270-271; 24, с. 67; 10, s. 22-23; 17, s. 316 - 317].

Після підписання Домажліцької угоди Ян Люксембурзький змінив внутрішньополітичний вектор. У 22 роки король зрозумів, що не хоче жити в боротьбі зі своїми підлеглими. Якщо до 1318 р. він підтримував політику Елішки, яка була направлена на боротьбу проти знаті, то тепер Ян вирішив відректися від традицій Вацлавів і правити по-новому, як конституційний монарх [20].

Як бачимо Елішка програла в даній битві. Вона була розчарована і не могла прийняти перемир'я, тому у відкрити скаржилася Яну. На початку 1319 року вона втікає в Локет разом з чотирма дітьми без згоди чоловіка, вважаючи його іграшкою в руках своїх ворогів.

Втеча в Локет була остання спроба реваншу. Надії поклала на міщан і на тих хто мав претензії до Генріха з Ліпи. Втеча королеви дала змогу подкоморнику, звинуватити її та маршалка в спробі скинути короля і оголосити трирічного Вацлава новим чеським королем, таким чином стати регентом. Таким звинуваченням Генріх з Ліпи намагався остаточно відсторонити королеву Елішку від влади та позбавити її впливу на чоловіка. Все закінчилося тим, що в квітні 1319 р. Ян взяв Локет, відібрав дітей, яких передав під нагляд своїй сестрі Марії. Вільяма Заїца із Вальдека було позбавлено посади найвищого маршалка, яку передали Генріху з Ліпи. Таким чином, останній зосередив у свої руках не тільки фінансову але й військову владу. Щодо королеви, то її Ян Люксембурзький вислав до Мельника на північ від Праги, де велів Елішці провести на самоті решту життя [24, с. 272-273; 10, s. 24].

Найбільше загострилися відносини між королем та королевою сталося в червні 1319 р. Події в Локеті викликали заворушення серед празьких бюргерів. Вони прагнули примирити королівську сім'ю, щоб ліквідувати нестабільність політичної ситуації, яка сильно відбивалась на їх економічному становищі. Так, 8 червня 1319 р. Вільям Заїц із Вальдека та Петро I з Рожмберка запросили королеву до Праги, яка взяла під контроль частину міста. Ян не бажав йти на примирення через підбурювання Генріха з Ліпи. Все йшло до чергової громадянської війни. Але через вісім днів сутичок король зрозумів, що під контролем Елішки більша частина міста і її підтримують міщани, тому пішов на компроміс. 18 червня 1319 р. Ян Люксембурзький офіційно пробачає королеву та учасників повстання, а міщани виплачують великий штраф, що було на руку королю. Адже він любляв стягувати великі податки, які використовував для закордонних компаній. Вільяму Заїцу із Вальдека повернули посаду найвищого маршалка королівства й відразу відправили до Людовіка Баварського для участі у війні з Фрідріхом III Красивим. Під час бойових дій маршалок помер. Дослідники припускають, що це було організоване вбивство, яке сталося за наказом Генріха з Ліпи з метою ліквідувати вірного підданого королеви. Після смерті Вільяма Заїца Елішка відходить від політичної діяльності й до травня 1321 р. перебуває в Мельнику [24, с. 272-275; 10, с. 24, 26-28].

В 1321 р. після тривалої відсутності Ян Люксембурзький повернувся до Чеського королівства та відновив подружні відносини із Елішкою. Підтвердженням цього є народження 12 лютого 1322 р. сина Іоанна-Генріха, а 27 березня 1323 р. – близнюків Анни та Елішки. Одночасно, королева вирішує відновити політичну діяльність направлену на чеську знать через канцлера Чеського королівства та пробата Вишеградського капітола Яна Волека (1290-1351). Прагнучи зупинити політичне посилення Елішки, Генріх з Ліпи надсилав листа Яну Люксембургу з тривожними новинами, що канцлер та Елішка прагнуть скинути його з трону та оголосити принца Вацлава новим королем. В липні 1322 р. приїхавши до Праги Ян Люксембурзький розпорядився позбавити Яна Волека звань, посад та увязнити. Під страхом страти Волек зізнався у неправдивому державному перевороті, але через декілька тижнів за допомогою друзів йому вдалося

втекти до Баварії [20; 24, с. 277; 2, с. 64; 3, с. 42; 6, с. 249-250; 10, с. 29-304; 14, с. 312; 16, с. 328].

Арешт брата змусив Елішку покинути Прагу. Того ж 1322 р. вона супроводжувала старшу дочку Маргариту до Баварії, яка в 1328 р. стане дружиною Генріха XIV Баварського. Королева Елішка повернулася в Чеське королівство в 1325 р., коли Ян переконався в її невинності. Інші версії повернення королеви, це її борги, які королю набридло виплачувати, а також хвороба королеви. Тим не менш, з середини 20-х років XIV ст. королівське подружжя не зуміло подолати відчуження і жили окремо. Ян Люксембурзький займався європейськими справами, а Елішка присвятила своє життя вихованню дітей та духовній діяльності. Так, 3 жовтня 1326 р. вона влаштувала передачу рештків брата Вацлава III з Оломоуца до королівського некрополя у Збраславі, де їх було перепоховано поруч із могилою улюбленого батька – Вацлава. В 1328 року домагалася канонізувати пратітку Анежку Чеську [20; 22, с. 121; 24, с. 276-277; 4, с. 538; 8, с. 97; 10, с. 31].

Померла Елішка Пршемислівна у Вишеграді в будинку Яна Волка 28 вересня 1330 р. від туберкульозу, як і її батько Вацлав II. Процесія поховання відбулася 1 жовтня 1330 р. в Збраславському монастирі [9, с. 194; 10, с. 31; 14, с. 477, 17, с. 379].

Висновки. Таким чином, Елішка Пршемислівна намагалися брати активну участь в управлінні своєї держави. Вона була сміливою людиною, впевненою в своїх діях, але не мала дипломатичних навиків. Одержима прагненням продовжити традицію свого батька, зберегти королівську владу від зазіхань чеської знаті призвело тільки до дестабілізації політичного життя. Адже чеське королівство проходило нову фазу внутрішньої трансформації. До того ж, важливу роль в цьому протистоянні мав Ян Люксембурзький. Позиція короля залежала від того, на скільки дана боротьба може відбитися на можливість успішно здійснювати зовнішню політику. Позаяк досить довге протистояння із своїми підданими не влаштувало Яна Люксембурзького, то він підписав Домажліцьке перемир'я. Із підписанням угоди король відмовився від політичного курсу своєї дружини; королева прогнала, а чеські можновладці на чолі з Генріхом Ліпи посилювали свій політичний вплив в королівстві.

Список використаних джерел

1. Antonin R. Der Weg nach Osten. Heinrich VII. und der Erwerb Böhmens für die Luxemburger // Rom 1312. Die Kaiserkrönung Heinrichs VII. und die Folgen. Die Luxemburger als Herrscherdynastie von gesamt-europäischer Bedeutung. / Herausgegeben von Sabine Pentz und Peter Thorau. BÖHLAU VERLAG: KÖLN · WEIMAR · WIEN 2016, s. 9-21.
2. Bobkova L. Velké dějiny země Koruny české IV.a 1310-1402. / Lenka Bobková. 1. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček. Paseka, 2003. 692 s.
3. Čechura Y. Děti a levobočci českých králů. První. vyd. Praha: Akropolis, 1998. 207 s.
4. Doležalová E. Přemyslovská tradice v lucemburské době // Budování českého státu, Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), Praha 2009, s. 530-540.
5. FRB IV. Josef Emler (ed.): Fontes Rerum Bohemicarum, tom. IV. 1884. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=177&page=0>. (дата звернення 10.06.2018).
6. Hledíková Z. Kapitola Alžběta, dcera Václava III // Svět české středověké církve. Praha: Argo, 2010. S. 249-250.

7. Kasik S. Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka. // Heraldická ročenka 1999–2000. Praha: Heraldická společnost v Praze, 2000. S. 58-71. Dostupné z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/mapa-nejvyssi-cisnik-kralovstvi-ceskeho-v-rode-panu-z-vartenberka-273>. (дата звернення 10.06.2018).
8. Kopiczková B. Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330. Praha: Vyšehrad, 2003. 182 s.
9. Kubin P. Anežka a Eliška Přemyslovny. Pokus o svatořečení v královské rodině. // Ve znamení země Koruny české : sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. /, Vyd. 1., Praha : Casablanca, 2006, s. 186-197.
10. Liška V. Karel IV. - záhady a mysteria. Albatros Media a. s., 2016. 256 s.
11. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: J. Otto, 1907. 1135 s. Dvacátýšestý díl. Praha, s. 434-439.
12. Palacký F. Dějiny národu českého. Svazek 2. Praha: Odeon, 1968. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Dějiny_národu_českého_v_Čechách_a_v_Moravě/Čechy_v_bezkráloví_a_za_kráľů_Rudolfa_I._i_Jindřicha. (дата звернення 10.06.2018).
13. Sovadina M. Jindřich z Lipé. I. První muž království. Část 1 // Časopis Matice moravské. 2001, roč. 120, s. 5-36.
14. Spěváček J. Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346: k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou. Praha: Svoboda, 1994. 658 s.
15. Šarochová G.V. 1. 9. 1310. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Sňatek z rozumu. Praha: Havran, 2002. 163 s.
16. Šusta J. České dějiny II./2. Král cizinec. Praha: Jan Laichter, 1939. 602 s.
17. Zbraslavská kronika / překlad František Heřmanský, Rudolf Mertlík. Praha: Svoboda, 1976. 597 s.
18. Грамота короля Яна Люксембурзького про станові привілеї світської знаті в Моравії (1311) // Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: Давня доба, Середньовіччя / Упоряд. В. І. Яровий, С. М. Мотрук, В. П. Шумило та ін.; За ред. В. І. Ярового. К.: Либідь, 2011. С. 290-291.
19. Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. М.: Языки славянской культуры, 2001. 800 с.
20. Казель Р. Иоанн Слепой. Граф Люксембурга, король Чехии. Пер. С фр. М. Ю. Некрасова. Спб.: Евразия. 2004. 384 с.
21. Лаптева Л. П. История Чехии периода феодализма (V – середина XVII вв.): [Учебное пособие]. М.: Изд-во МГУ, 1993. 159 с.
22. Ліхтей І. М. Останній Пршемислович на Чеському троні Вацлав III: успіхи й прорахунки його правління // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2010. Вип. 24. С. 111-123. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuiist_2010_24_19. (дата звернення 10.06.2018).
23. Санчук Г. Э. Борьба за создание централизованного Чешского государства (XIII-XIV вв.) // История Чехословакии. Т. I. / Под. ред. Г. Э. Санчука, П. Н. Третьякова. М.: Изд-во АН СССР, 1956. С. 103-112.
24. Томек В. История Чешского королевства. Пер. С чешского под ред. В. Яколева. Спб.: Издание книгопродавца С. В. Звонарева, 1868. С. 156-296.
25. Яровий В. І. Становлення та розвиток чеського королівства (IX-XIVст.) // Історія західних і південних слов'ян: з давніх часів до XX ст.: курс лекцій: [Навч. Посібник для студ. історичних спец. ВНЗ]. К.: Либідь, 2001. С. 131-147.

References

1. Antonin, R. Der Weg nach Osten. Heinrich VII. und der Erwerb Böhmens für die Luxemburger. Rom 1312. Die Kaiserkrönung Heinrichs VII. und die Folgen. Die Luxemburger als Herrscherdynastie von gesamteuropäischer Bedeutung. / Herausgegeben von Sabine Pentz und Peter Thorau. BÖHLAU VERLAG: KÖLN · WEIMAR · WIEN, 2016. S. 9-21. (in German).
2. Bobkova, L. Velké dějiny země Koruny české IV.a 1310-1402. 1. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka. 2003. (in Czech).
3. Čechura, Y. Děti a levobočci českých králů. První. vyd. Praha: Akropolis. 1998. (in Czech).
4. Doležalová, E. Přemyslovská tradice v lucemburské době. Budování českého státu, Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička (eds.), Praha 2009, s. 530-540. (in Czech).
5. FRB IV. Josef Emler (ed.): Fontes Rerum Bohemicarum, tom. IV. Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/index.phps=v&cat=11&bookid=177&page=0>. 1884. (in Latin)
6. Hledíková, Z. Kapitola Alžběta, dcera Václava III. Svět české středověké církve. Praha: Argo. 2010. S. 249-250. (in Czech).
7. Kasik, S. Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka. Heraldická ročenka 1999–2000. Praha: Heraldická společnost v Praze. Dostupné z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/mapa-nejvyssi-cisnik-kralovstvi-ceskeho-v-rode-panu-z-vartenberka-273>. 2000. s. 58-71. (in Czech).
8. Kopiczková, B. Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330. Praha: Vyšehrad. 2003. (in Czech).
9. Kubin P. Anežka a Eliška Přemyslovny. Pokus o svatořečení v královské rodině. // Ve znamení země Koruny české : sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. /, Vyd. 1., Praha: Casablanca, 2006, s. 186-197. (in Czech).
10. Liška, V. Karel IV. - záhady a mysteria. Albatros Media a. s. 2016. (in Czech).
11. Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Dvacátýšestý díl. Praha. 1907. (in Czech).
12. Palacký, F. Dějiny národu českého. Svazek 2. Praha: Odeon. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Dějiny_národu_českého_v_Čechách_a_v_Moravě/Čechy_v_bezkráloví_a_za_kráľů_Rudolfa_I._i_Jindřicha 1986. (in Czech).
13. Sovadina, M. Jindřich z Lipé. I. První muž království. Část 1. Časopis Matice moravské. roč. 120. 2001. S. 5-36. (in Czech).
14. Spěváček, J. Jan Lucemburský a jeho doba 1296-1346: k prvnímu vstupu českých zemí do svazku se západní Evropou. Praha: Svoboda. 1994.
15. Šarochová, G.V. 1. 9. 1310. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Sňatek z rozumu. Praha: Havran. 2002. (in Czech).
16. Šusta, J. Král cizinec, České dějiny, dílu II., část Praha. 1939. (in Czech).
17. Zbraslavská kronika František HEŘMANSKÝ (ed.): Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae. Praha. 1976. (in Czech).
18. Ghramota korolja Jana Ljuksemburzkogho pro stanovi pryvileji svitsjkoi znati v Moraviji (1311) // Khrestomatija z istoriji zakhidnykh ta pivdennykh slovjan: Davnja doba, Serednjovichchja / Uporjad. V. I. Jarovyj, S. M. Motruk, V. P. Shumylo ta in.; Za red. V. I. Jarovogho. K.: Lybidj, 2011. S. 290-291. (in Ukrainian).
19. Dvornik F. Slavjane v evropejskoj istorii i civilizacii. M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2001. 800 s. (in Russian).
20. Kazel' R. Ioann Slepoy. Graf Ljuksemburga, korol' Chehii. Per. S fr. M. Ju. Nekrasova. Spb.: Evrazija. 2004. 384 s. (in Russian).

21. Lapteva L. P. Istorija Chehii perioda feodalizma (V – seredina XVII vv.): [Uchobnoe posobie]. M.: Izd-vo MGU, 1993. 159 s. (in Russian).
22. Likhtej I. M. Ostannij Prshemyslovych na Chesjkomu troni Vaclav III: uspihy j prorakhunky jogho pravlinnja // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu. Serija: Istorija. 2010. Vyp. 24. S. 111-123. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2010_24_19. (in Ukrainian).
23. Sanchuk G. Je. Borot'ba za sozdanie centralizovannogo Cheshskogo gosudarstva (XIII-XIVvv.) // Istorija Chehoslovakii. T. I. / Pod. red. G. Je. Sanchuka, P. N. Tret'jakova. M.: Izd-vo AN SSSR, 1956. S. 103-112. (in Russian).
24. Tomek V. Istorija Cheshskogo korolevstva. Per. S cheshskogo pod red. V. Jakoleva. Spb.: Izdanie knigoprodavca S. V. Zvonarjova, 1868. S. 156-296. (in Russian).
25. Jarovyj V. I. Stanovlennja ta rozvytok chesjkogho korolivstva (IX-XIV st.) // Istorija zakhidnykh i pivdennykh slov'jan: z davnykh chasiv do KhKh st.: kurs leksij: [Navch. Posibnyk dlja stud. istorychnykh spec. VNZ]. K.: Lybidj, 2001. S. 131-147. (in Ukrainian).

SUMMARY

POLITICAL CONFRONTATION OF ELISHKA PRSHEMYSLOVNA WITH CZECH NOBILITY: THE JOHN OF LUXEMBOURG'S POSITION

Y. Senych (Uzhhorod)

After the death of Wenceslaus III (1306), the last descendant of the Přemyslid dynasty, wrangling for the Czech throne lasted till 1310. Czech nobility, being the spine of Czech sovereignty's idea, was looking for a candidate for the crown of Saint Wenceslaus I. Eventually, John of Luxembourg (ruled from 1310 to 1346), son of the Holy Roman Emperor Henry VII, became the Czech (Bohemian) king provided that he would get married with Elishka Prshemyslovna (born in 1292, died in 1330), the daughter of Wenceslaus II, and that he would acknowledge all the privileges of Czech nobility. It was a good choice. After all, under the rule of foreign king, the nobles have become a de facto government for the country, despite any efforts of Elishka Prshemyslovna to defend and strengthen the royalty. The purpose is to investigate the circumstances under which the Czech nobility has achieved the ratification of Domazlice treaty through the story of life and political activity of Elishka Prshemyslovna. The article covers political activity of Elishka Prshemyslovna and the circumstances under which she has been trying to defend and strengthen the royal power against the Czech nobility. Political relationship of Czech queen and Czech nobility has undergone two stages. During 1310-1313 Elishka Prshemyslovna collaborated with a group of Czech aristocrats who sought to overthrow the reigning king Henry of Carinthia. This collaboration has led to coup d'état and Elishka Prshemyslovna marriage with the new dynasty's founder - John of Luxembourg. The second stage (1313-1322) features intense rivalry for the power between Queen and an influential magnate Henry Lipsky. Elishka Premyslovna has tried to actively participate in government of her state. Obsessed with the will to observe tradition of her father and to preserve the royalty from the encroachment of Czech noblemen has only led to political instability in Czech kingdom. After all, the Czech kingdom was experiencing a new phase of inner transformation. Furthermore, John of Luxembourg has played an important role in that conflict. The king's position dictated how the race for power would affect the state's ability to successfully implement international politics. Whereas such a long opposition of his own subjects didn't suit John of Luxembourg, he has signed the Domazlice treaty. Ratification of Domazlice conventions has obliged the king to give up the support of his wife's political course; the queen has lost, while Czech noblemen, led by Henry Lipsky have increased their influence on the kingdom.

Keywords: Elishka Prshemyslovna, John of Luxembourg, Henry Lipsky, Vilem Zajic of Valdek, Domazhlytska treaty.